

УДК 159.923.2:616.89-008.441.3

СИСТЕМА ВІДНОСИН НАРКОЗАЛЕЖНОЇ ОСОБИСТОСТІ**Кочарян О.С., Савіна М.В., Антонович М.О.**

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

В роботі розглянуті основні психологічні напрямки вивчення системи відносин наркозалежної особистості.

Аналіз проблеми системи відносин осіб з наркотичною залежністю дав можливість розглядати відносини наркозалежних як триаду суб'єкт - суб'єктного ставлення до наркотику, суб'єкт - об'єктного ставлення до інших людей та суб'єкт -об'єктного ставлення до себе. Таким чином, наркотик «олюднюється», наділяється атрибутами психічного життя людини. Емоційна прив'язаність до наркотику «персоналізується», а втрата його переживається як втрата якоїсь частини себе. Поведінка по відношенню до наркотику проявляється в його наполегливому пошуку. В той час як, інша людина розглядається ними з точки зору корисності, прийнятності, потрібності, важливості, значущості для них.

Результатом проведеного аналізу різних точок зору про особливості системи відносин у наркозалежних стала побудова моделі вивчення відносини осіб з наркотичною залежністю в триаді: суб'єкт – суб'єктного ставлення до наркотику, суб'єкт – об'єктного відношення до інших людей, суб'єкт – об'єктного відношення до себе. Наркозалежні, одушевляють та персоналізують наркотик, відносяться до нього як до людини. При цьому їхнє ставлення до інших людей та до себе упредметнюється, а оточуючі сприймаються як предмети для маніпуляції.

Отримані дані свідчать про сформованість суб'єкт-суб'єктних емоційних стереотипів до близьких жінок: матері та дружини/дівчини, які базуються на знеціненні соціального статусу матері, що має подовження в звеличенні негативних якостей партнера.

Ключові слова: наркозалежність, система ставлень, самосвідомість.

The paper discusses the basic psychological directions of the system of attitudes of drug addiction's study.

The analysis of the problem of the system of attitudes of drug addiction persons made it possible to consider the relationship of drug addicts as a triad of subject-subject attitude to the drug, subject-object attitude to other people and subject-object attitude to himself. Thus, the drug "humanizes", endowed with attributes of a person's mental life. Emotional attachment to the drug is "personalized," and its loss is experienced as the loss of some part of itself. Behavior in relation to the drug is manifested in his persistent search. While, another person is treated by drug addicts in terms of utility, acceptability, need, importance, importance for them.

The result of the analysis of different points of view about the peculiarities of the system of attitudes among drug addicts was the construction of a model for studying the relationship of persons with drug addiction in the triad: the subject is a subjective attitude to the drug, the subject is the object relation to other people, and the subject is an objective relation to himself. Drug addicts, animate and personalize the drug, refer to it as a person. At the same time, their relation to other people and to themselves is reified, and others are perceived as objects for manipulation.

The findings suggest that formation of subject-subject emotional stereotypes towards close women: mother and wife/girl who are based on the depreciation mother's social status and further in exaggerating the negative qualities of a partner.

Key words: drug addiction, system of attitudes, consciousness.

В работе рассмотрены основные психологические направления изучения системы отношений наркозависимой личности.

Анализ проблемы системы отношений у лиц с наркотической зависимостью дал возможность рассматривать отношения наркозависимых как триаду субъект - субъектного отношения к наркотику, субъект -объектного отношение к другим людям и субъект - объектного отношение к себе. Таким образом, наркотик «очеловечивается», наделяется атрибутами психической жизни человека. Эмоциональная привязанность к наркотику «персонализируется», а потеря его переживается как потеря какой-то части себя. Поведение по отношению к наркотику проявляется в его настойчивом поиске. В то время как, другой человек рассматривается наркозависимыми с точки зрения полезности, приемлемости, нужности, важности, значимости для них.

Результатом проведенного анализа различных точек зрения об особенностях системы отношений у наркозависимых стало построение модели изучения отношения лиц с наркотической зависимостью в триаде: субъект - субъектного отношения к наркотику, субъект - объектного отношения к другим людям, субъект - объектного отношения к себе. Наркозависимые, одушевляют и персонализируют наркотик, относятся к нему как к человеку. При этом их отношение к другим людям и к себе овеществляется, а окружающие воспринимаются как предметы для манипуляции.

Полученные данные свидетельствуют об сформированности субъект-субъектных эмоциональных стереотипов к близким женщинам: матери и жене/девушке, которые базируются на обесценивании социального статуса матери и в дальнейшем в возвеличивании негативных качеств партнера.

Ключевые слова: наркозависимость, система отношений, самосознание.

Система відносин - це сфера психічного, що охоплює поодинокі утворення чуттєво сприйманого, які займають в ній певне місце, мають свій напрямок і свою величину. Міцність і визначеність структур, що поодинокі сприймаються ґрунтуються на міцності та визначеності панівних при даних обставинах системах відносин. Кожна така система має свою індивідуальну структуру, яка може бути більш-менш щільною і стійкою, але, незважаючи на це, вона в кінцевому рахунку предметно обумовлена. Таким чином, вона залежить від характеру структур, що входять в систему та вимагають від неї одиничних образів та поодинокі сприйняття, знаходяться у взаємодії одна з одною.

В. Н. Мясищев представляє «психологічне ставлення людини, як цілісну систему індивідуальних, виборчих, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності», основними з яких є: явища природи і світ речей; люди і суспільні явища; сам суб'єкт – особистість [1].

Таким чином, поняття ставлення включає два об'єкти зв'язку - суб'єкт і об'єкт ставлень. Ідея суб'єкт - об'єктного зв'язку є ключовою в теорії ставлень В. М. Мясищева.

Б. Ф. Ломов вводить поняття суб'єкт-суб'єктних відносин при дослідженні категорії спілкування. У структурі такого ставлення суб'єкт сприймає іншу людину як рівну собі самоцінну і цілісну особистість [1, 2].

Розвиваючи ідеї суб'єкт -об'єктного і суб'єкт-суб'єктного зв'язку людини з навколишньою дійсністю, Н. І. Сарджвеладзе звертає увагу на різні підходи самого суб'єкта до речей, людей та до самого себе. Людина може ставитися до іншої людини і до себе як до речі, і навпаки, до речі як до людини.

Дані процеси мають місце бути в осіб з наркотичною залежністю. Найбільш чітко це простежується в теоріях об'єктних відносин, в яких центральне місце відводиться потребам суб'єкта бути так чи інакше пов'язаними з об'єктом [2].

У психології особливості відносин осіб з наркотичною залежністю до оточуючих найбільш повно викладені в роботах Ц. П. Короленка, О. В. Змановської, К. С. Лисецького [3]. Ц. П. Короленко вважає, що в осіб з наркотичною залежністю наркотик замінює відносини з людьми. За допомогою «живого» наркотику відбувається задоволення емоційних потреб наркозалежних. Люди, що оточують їх, сприймаються як об'єкти, якими можна маніпулювати, щоб задовольнити свою потребу в наркотику. Ставлення до себе характеризується механістичністю [4, 5]. О. В. Змановська зазначає наявність високої агресивності і підозрливості у осіб з наркотичною залежністю по відношенню до інших людей. Наркозалежні відчувають дефіцит позитивних відносин до значущими інших і до себе. Автор акцентує увагу на зв'язку між рівнем самооцінки і ступенем задоволеності відносинами з матір'ю [3]. К. С. Лисецький характеризує залежну поведінку як форму «суб'єкт - об'єктних відносин, в яких суб'єктом виступає предмет залежності» [6, 7].

Д. Мак Дугалл вказує на те, що наркотики для осіб з наркотичною залежністю виконують функцію матері [8].

П. Куттер відзначає, що люди, схильні до наркотичної залежності, не здатні будувати з іншими людьми близькі, надійні, довірчі, наповнені почуттями відносини [9].

Аналіз наявних теоретичних розробок проблеми відносин осіб з наркотичною залежністю дав можливість розглядати відносини наркозалежних як тріаду суб'єкт - суб'єктного ставлення до наркотику, суб'єкт -об'єктного ставлення до інших людей, суб'єкт -об'єктного ставлення до себе. Суб'єкт - суб'єктне ставлення до наркотика. Наркотик «олюднюється», наділяється атрибутами психічного життя людини. Емоційна прив'язаність до наркотика «персоналізується», а втрата його переживається як втрата якоїсь частини себе. Поведінка по відношенню до наркотика проявляється в його наполегливому пошуку [8, 10].

Суб'єкт – об'єктне відношення до інших людей. Наркозалежні ставляться до людей як до речей (об'єктів). Інша людина розглядається ними з точки зору корисності, прийнятності, потрібності, важливості, значущості для них. Симпатія випробовується тільки до тих людей, які безпосередньо задовольняють їхні потреби. Людина, що вживає наркотик, готова впливати на іншу людину, маніпулювати її свідомістю і поведінкою, нав'язувати їй свої думки, контролювати її [11, 12].

Суб'єкт – об'єктне відношення до себе. Предметом об'єктивізації виступає власне «Я». Наркозалежний здійснює інструментальний підхід до самого себе. Глибинним джерелом цього типу самооставлення є неприйняття самого себе. У наркозалежних відзначається дисонанс між завищеною самооцінкою з одного боку і почуттям

неповноцінності з іншого. Їх поведінка носить компенсаторно - захисний характер [11, 12].

Дані обставини істотно актуалізують та підтверджують необхідність вивчення системи відносин у наркозалежних.

Матеріали і методи

Дослідницьку вибірку склали 55 хворих чоловічої статі з наркотичною залежністю (опіумна наркоманія) віком 18-26 років, та 35 здорових осіб чоловічої статі, віком 18-27 років без ознак соматичної патології та наркотичної залежності.

Вивчення системи відносин в нашому дослідженні проводилося за допомогою наступних методик: метод вільного опису (МВО) та семантичного диференціалу Ч. Осгуда. Статистичний аналіз проводився за допомогою U-критерія Манна-Уїтні.

Результати дослідження

За твердження В. Н. Мясичева, що є одним із засновників концепції ставлень особистості, система ставлень визначається як свідомий, виборчий, заснований на досвіді психологічний зв'язок з різноманітними сторонами об'єктивної реальності, що проявляється в діях, реакція, переживаннях. Ставлення особистості формують систему, яка включає в себе ставлення до предметів, явищ зовнішнього світу (суб'єкт-об'єктні ставлення), ставлення до інших людей (суб'єкт-суб'єктні, міжособистісні ставлення) та ставлення до себе (самоставлення)) [1].

Будучи неживим предметом, наркотик виявляється носієм характеристик значущих фігур в житті людини. Наркотик одночасно виконує багато суперечливих функцій: покращує настрої, заспокоює та приносить страждання. Але не зважаючи на це, приносячи страждання, він дає ілюзію наповненості життя наркозалежного сенсом.

Основна сутність особистості визначається її відношенням до навколишнього світу, інших людей та до себе. Відносини - рушійна сила особистості, вони визначають цілі, завдання, та загальний сенс життя людини.

Згідно методики вільного опису ми визначаємо суб'єкт-суб'єктні ставлення наркозалежних до матері, жінки/дівчини та ідеальної жінки.

Результати дослідження психологічних чинників системи ставлень в обстежуваних групах представлені в таблиці 1.

Оцінюючи показники ставлень до матері за середнім рангом, ми помітили, що у наркозалежних в порівнянні з контрольною групою спостерігається зниження критичного ставлення по відношенню до соціального статусу матері. Мати - є, насамперед, жінкою, що дала життя, а її соціальне становище не відіграє значущої ролі в системі ставлень наркозалежних.

Графічно порівняльна характеристика асимптотично значимих величин представлена на рис. 1.

Достовірно значущими показниками індивідуального ставлення до дружини/дівчини виявилися негативні та позитивні якості. Аналізуючи результати середнього рангу, ми помітили, що у відношенні до дружини/дівчини у наркозалежних та контрольної групи, існує зворотно пропорційний зв'язок: для наркозалежних більш значущу роль відіграють негативні якості, в той час як для контрольної групи – позитивні.

Таким чином, для системи ставлень наркозалежних характерна нетипова сформованість суб'єкт-суб'єктних емоційних стереотипів до близьких жінок: матері,

дружини/дівчини, які базуються на знеціненні соціального статусу матері, що має подовження в звеличенні негативних якостей партнера по відношенню до позитивних якостей.

Таблиця 1

Індивідуальні ставлення щодо установлених цілей – особистостей у наркозалежних та здорових (МВО)

Показник	Наркозалежні			Контрольна група			Асимптотична значимість		
	Середній ранг			Середній ранг					
	мати	дружина/ дівчина	«ідеальна» жінка	мати	дружина/ дівчина	«ідеальна» жінка	мати	дружина/ дівчина	«ідеальна» жінка
Кількість якостей	24,74	25,76	25,22	26,26	25,24	25,78	0,703	0,897	0,888
Позитив-ні якості	23,2	20,4	25,06	27,8	30,6	25,94	0,246	0,012*	0,826
Негатив-ні якості	27,24	31,36	24,98	23,76	19,64	26,02	0,290,	0,002*	0,54
Психоло-гічні якості	24,12	23,3	23,38	26,88	27,7	27,62	0,475	0,239	0,247
Соціальні якості	21,52	23,4	21,74	29,48	27,6	29,26	0,046*	0,291	0,59
Зовнішні якості	25,96	25,04	27,86	25,04	25,96	23,14	0,793	0,805	0,204
Вид констру-ювання	24,5	25,5	26	26,5	25,5	25	0,153	1	0,317

Примітки: *- $p < 0.05$;

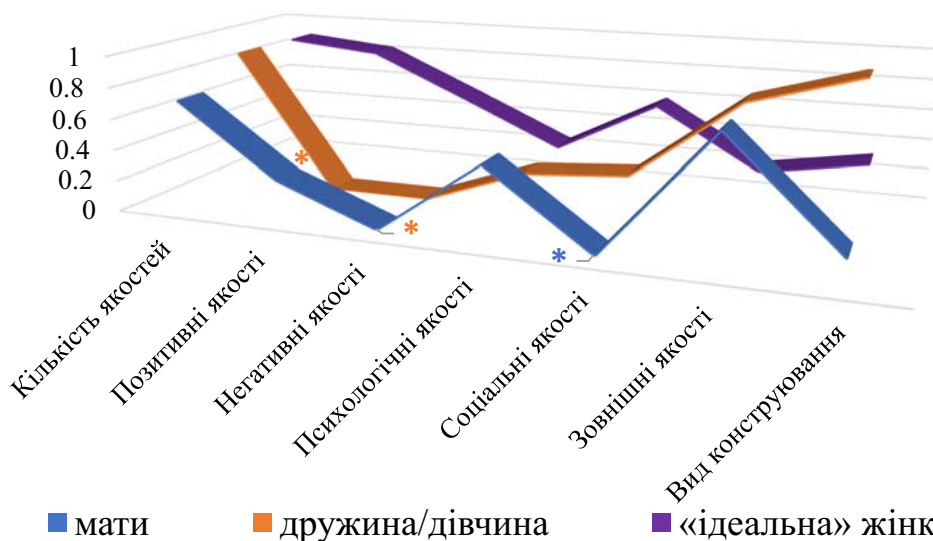

Рис. 1. Асимптотична значимість індивідуальних ставлень щодо установлених цілей (*- $p < 0.05$)

Графічно порівняльна характеристика індивідуальних ставлень наркозалежних та здорових до матері та дружини/дівчини представлена на рис. 2. та 3.

Можна зробити припущення, що у наркозалежних відбувається знецінення соціально прийнятних устоїв за рахунок підсвідомого усвідомлення стигматизованого ставлення суспільства до маргінальності їхньої поведінки.

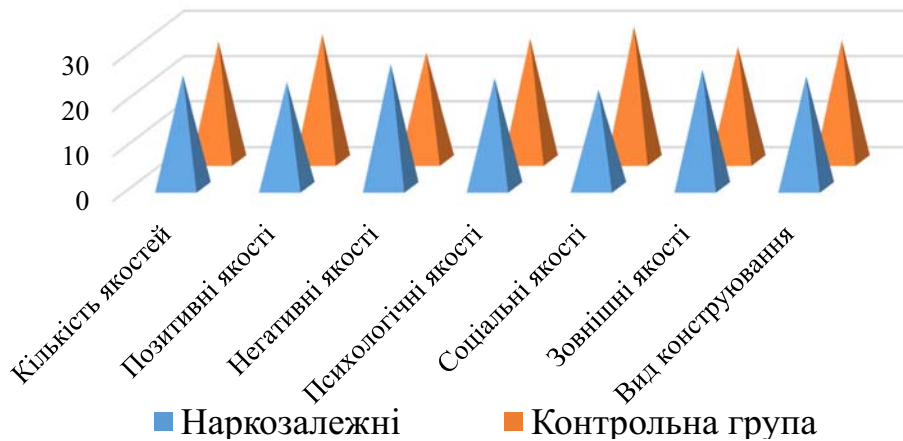

Рис. 2. Індивідуальні ставлення (середній ранг) до матері у контингенті досліджуваних

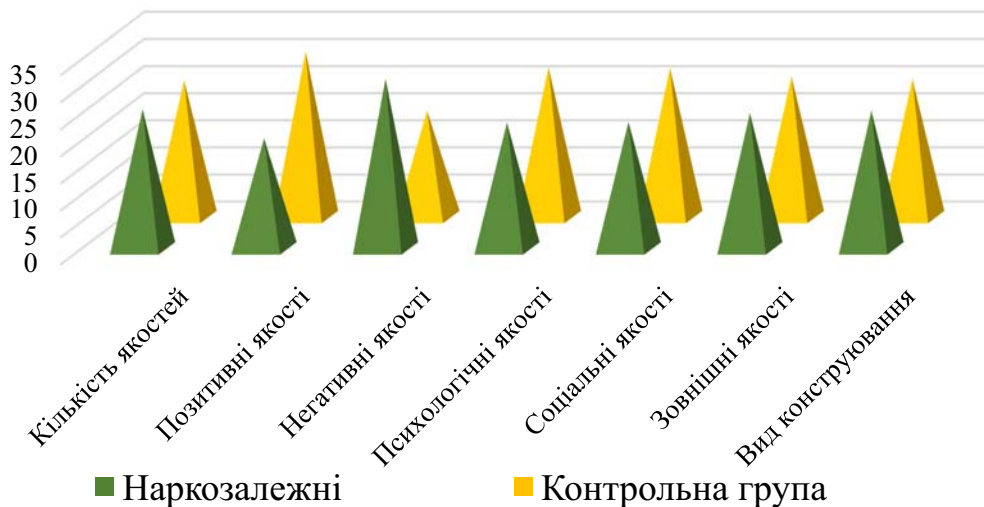

Рис. 3. Індивідуальні ставлення (середній ранг) до дружини/дівчини у контингенті досліджуваних

Систему установок наркозалежного по відношенню до матері, дружини/дівчини та ідеальної жінки ми виявляли також в оціночних судженнях, які класифікуються свідомістю за схемою логічних дихотомій. Взаємодія наркозалежних з вагомими суб'єктами оцінювалась за трьома шкалами: оцінка (О), сила (С), активність (А).

Результати дослідження суб'єктивних ставлень досліджуваних особистостей до інших людей, а в нашому випадку саме до матері, дружини/дівчини та «ідеальної» жінки згідно методики семантичного диференціалу Ч. Осгуда в обстежуваних групах представлено в таблиці 2

Таблиця 2

Суб'єктивні ставлення щодо установлених цілей – особистостей у наркозалежних та здорових (Ч. Осгуд)

Показник	Наркозалежні			Контрольна група			Асимптотична значимість		
	Середній ранг			Середній ранг					
	мати	Дружина/дівчина	«ідеальна» жінка	мати	дружина/дівчина	«ідеальна» жінка	мати	дружина/дівчина	«ідеальна» жінка
Оцінка	21,94	17,66	25,92	29,06	33,34	25,08	0,082	0*	0,835
Сила	22,06	18,32	24,56	28,94	32,68	26,44	0,093	0*	0,644
Активність	22,32	18,62	25,86	28,68	32,38	25,14	0,121	0,001*	0,859

Примітки: *- $p < 0.05$;

Аналіз отриманих даних виявив статистичну значущість позитивних значень показників суб'єктивних ставлень (Оцінки, Сили, Активності) тільки по відношенню до дружини/дівчини і у наркозалежних, і в контрольній групі. Але в наркозалежних дані показники значно нижчі.

Оцінка в нашому дослідженні свідчить про рівень привабливості, симпатії, якими наділена дружина/дівчина, Сила виявляє сприйняття відносин домінування-підкорення, так як вони сприймаються суб'єктом, а Активність відображає бачення особистісних якостей дружини/дівчини, в уяві як наркозалежних, так і в групі без хімічної адикції

Графічно порівняльна характеристика суб'єктивних ставлень (середній ранг) щодо дружини/дівчини – особистостей у наркозалежних та здорових представлена на рис. 4.

Рис. 4. Суб'єктивні ставлення (середній ранг) до дружини/дівчини у досліджуваному контингенті

На нашу думку, дана тенденція показників по відношенню до дружини/дівчини і в групі наркозалежних, і в контрольній групі може бути пов'язана з однаковою віковою категорією досліджуваних респондентів, згідно якої дружина/дівчина виступає як основний емоційний, психологічний та фізичний партнер, що не змінюватись кардинально залежно від

наявності чи відсутності аддикції. Більш низький рівень показників у наркозалежних свідчить про загальне зниження рівня притензійності, в тому числі і системи ставлень.

Висновки

Система відносин у наркозалежних базується на персоналізації наркотику, при цьому ставлення до інших людей і до себе упредметнюється, а оточуючі сприймаються як предмети для маніпуляції.

Система відносин наркозалежних має особливу сформованість емоційних стереотипів до близьких жінок: матері та дружини/дівчини, які базуються на знеціненні соціального статусу матері та звеличенні негативних якостей партнера (дружини/дівчини) по відношенню до позитивних якостей, що дозволяє зробити припущення про знецінення соціально прийнятних устоїв за рахунок підсвідомого усвідомлення стигматизованого ставлення суспільства до маргінальності їхньої поведінки.

Список літератури

1. Мясищев В. Н. Психология отношений: избранные психологические труды. М., 2003. 400 с.
2. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. М.: Наука, 1999. 350 с.
3. Змановская Е. В. Клинико-экспериментальное исследование объектных отношений пограничных пациентов // Вестник психоанализа. 2006. № 1-2. С. 91- 98.
4. Бодалев А. А. О психологическом понимании «Я» человека // Мир психологии - 2002 - №2 - С. 12-17.
5. Шабанов П.Д., Штакельберг О.Ю. Наркомании: патопсихология, клиника, реабилитация. СПб., 2001. - 367 с.
6. Березин С.В., Лисецкий К.С., Назаров Е.А. Психология наркотической зависимости и созависимости. Самара: Самарский университет, 2000.
7. Дунаевский В. В., Стяжкин В. Д. Наркомании и токсикомании. Л.: Медицина, 1990. - 206 с.
8. Кузнецова Л. Э., Хошаби К. Э. Система отношений личности как основа формирования психологической готовности к рождению ребенка // Молодой ученый. — 2015. — №9. — С. 1257-1259.
9. Гроф К., Гроф С. Неистовый поиск себя: Руководство по личностному росту через кризис трансформации: [Пер. с англ.]. - М.: Изд-во
10. Иващенко А. В. О дефинициях «Я», «Я-концепция» //Методологические и теоретические аспекты формирования и развития личности. - М.: Институт молодежи. - С. 48-52. // Мир психологии. - 2002. - № 2 (30). -с. 30
11. Горбатов С. В., Шелонина Т. В. Техника тематической апперцепции Э. Шнейдмана в изучении лиц с деструктивным поведением // Вестник СПбГУ, серия 12. 2011. Выпуск 2, С. 94-100.
12. Шелонина Т. В. Особенности системы отношений лиц с наркотической зависимостью / Татьяна Валериевна Шелонина. // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). – 2012. – С. 10.